

# Napoleon III

**I**NFÖR VALET av den andra franska republikens första president i december 1848 frågade den rutinerade politikern Adolphe Thiers sin vattenbärande hur denne tänkte rösta. Skulle han rösta på Lamartine, den provisoriska regeringens ordförande efter februarirevolutionen, eller på Cavaignac, som slagit ned Parisproletariatets upprorsförsök i juni? Nej, dem kände gubben knappast till namnet. Men då Thiers nämnde prins Ludvig Napoleons namn lyste mannen upp; ja, honom hade han hört talas om och honom skulle han ge sin röst. Thiers drog slutsatsen att Napoleon var de breda lagrens val, och han hade rätt. Med 5,4 miljoner röster av 7,3 miljoner avgivna blev den fyrtiårige prinsen — landsflyktig sedan sin barndom utom några år då han suttit i fängelse efter en misslyckad kupp — vald till republikens president; med än mera överväldigande majoritet bekräftades tre år senare den våldsamma regimförändring som gjorde presidenten till nära nog enväldig kejsare.

Decembervalet 1848 har betraktats som ett bevis på demokratins orimlighet och därigenom kommit att spela en stor roll i idédebatt och idéhistoria. Det var det andra fria valet med allmän rösträtt i Europa — det första hade gällt val av konstituerande församling i april samma år —, och dess resultat var att makten gavs åt en person vars huvudsakliga merit bestod i att hans farbror var (eller åtminstone ansågs vara) den store Napoleon. Alltså, sade man, måste den allmänna rösträtten leda till diktatur; redan ett av glans omgivet namn, buret av en okänd person, var tillräckligt för att få väljarna att som en fårscock rusas in i enväldets fälla.

Saken blev knappast bättre genom att den unge Karl Marx använde skedet 1848—1851 såsom första tillämpningsövning för sin historiefilosofi. Medan de avgörande händelserna skedde hade Marx, det framgår av hans skrifter, ingen förmåga att förutsäga den slutliga utgången; snarast trodde han år 1848 på en snar socialistisk omvälvning. Men sedan väl den kejsarliga regimen efterträtt republiken, förkunnade han den ofrånkomliga konsekvensen i vad som inträffat: franska folket hade i början av seklet med rätta identifierat sina intressen med de napoleonska idéerna, och genom ett slags eftersläpning förblev denna hållning ännu fyrtyo år senare bestämmande, trots att den inte längre var rationell; snart skulle folket inse sitt misstag och den napoleonska diktaturen, borgardömet sista tillflykt, var därför blott en nödvändig etapp på vägen till det socialistiska

samhället. Denna med flott löslighet framförda tes bildade skola, den blev under ett århundrade i skilda variationer en tröstegrund för marxister. I precis samma anda påstod man efter Hitlers seger att denna egentligen var en förträfflig sak — nazismen utgjorde borgarnas sista bastion, och efter dess erövring kunde man ta in i framtidsriket. Demokraterna hade emellertid inte någon glädje av konstruktionen; om ett folk röstade som det bort rösta fyrtyo år tidigare, måste den allmänna rösträtten leda till underliga resultat.

Många författare, icke minst under senare tid, har med större framgång sökt revidera föreställningen om att själva namnet Napoleon och släktskapet med den store kejsaren skulle ha varit Ludvig Napoleons största tillgång. Jämförelser — av annan betydelse än den nyss berörda — har gjorts mellan samtidens diktaturer och utvecklingen i Frankrike efter februarirevolutionen 1848. Det har betonats att Napoleon var en skicklig politiker som i valpropagandan väddade till de mest skilda folkgrupper och åskådningar; han lovade arbetarna amnesti (för juniupproret) och full sysselsättning, han lockade katolikerna med undervisningsfrihet för de religiösa samfundet och borgerskap och bönder med allmänna fraser om ordning och skydd för den hotade äganderätten. Pretendenten och den lilla flock av äventyrare och kokotter som stod honom nära påminner om Hitler och hans kamrater; de misslyckade appellerade till de missnöjda för att komma till makten. Även från denna synpunkt framstår presidentvalet som ett tecken på demokratins bräcklighet, men bilden blir inte fullt lika ödslig som enligt det rena farbrorsperspektivet; det blir något rationellt, om också moraliskt tvivelaktigt, över händelseförloppet.

Försök har inte alldeles saknats att ställa detta förlopp i en vida ljusare dager. Det senaste har gjorts av Albert Guérard, som, lustigt nog, författat en lysande stridskrift mot den förste Napoleon, men med stort överseende tagit sig an brorsonen. Guérard gör gällande att Napoleon var en typisk representant för 1840-talets romantiska humanism, en åskådning som författaren med stor talang, men också med stor schematisering söker precisera. Napoleons ideologi representerade alltså en betydande tendens inom opinionen, och det var till icke ringa del därför som han lyckades få majoritet vid presidentvalet.

Denna ideologi utformades omkring 1840 i två skrifter: "De napo-

leonska idéerna" och "Fattigdomens avskaffande". Den första av dessa skrifter, en broschyr på drygt hundra sidor, domineras helt av den farbrorsbindning som synes ha varit kärnan i Napoleon III:s karaktär. Om kejsaren endast fått den fred han ständigt eftersträfvade, skulle han, påstås det, ha lyckliggjort Frankrike och Europa. Freden i Europa hade säkerställts genom en under Frankrikes ledning stående federation, och därefter hade den mest fullständiga medborgerliga frihet kunnat införas i Frankrike. Såsom bevis på kejsarens avsikter tjänar dels strödda uttalanden — ofta från S:t Helena, där Napoleon fick tid att formulera de vackra planer han förklarade sig alltid ha lyst —, dels den på legal jämlikhet grundade ordning som skapats genom revolutionen. I den andra skrifterna, en pamphlett på några tiotal sidor, pläderade Napoleon III väsentligen för att staten skulle organisera produktionsföreningar på landsbygden i syfte att förbättra de fattiga eller arbetslösa industriarbetarnas läge. En retorisk och känslös stil kännetecknade båda skrifterna, men i övrigt är det svårt att förstå hur de kunnat vara av betydelse såsom politisk propaganda. I brist på närmare bevisning ter sig Guérards uppfattning därför som starkt överdriven, även om det är intressant att fastslå att Napoleon föredde samma vaga blandning av nationalism och "socialism" som Hitler och Mussolini.

De skilda åsikterna om det andra kejsardömet tillkomst motsvaras av lika skilda värderingar av den kejsarliga regimen. Den har beskrivits som ett avskryvt tyranni, men också som en liberalismens och toleransens samhällsform. Även på denna punkt har en senare tids erfarenheter påverkat historikernas bedömning.

Säkert är att det andra kejsardömet, liksom det första, har många drag gemensamma med de moderna diktaturerna. Kejsaren styrde i folkets namn, som dess ende representant, och upprepade folkomröstningar tjänade till stöd för denna fiktion. Den byråkratiska och militära hierarkin stärktes, varvid snarare medelklassen än den gamla aristokratin tjänade som bas för rekryteringen. De medborgerliga friheterna begränsades; de "officiella" kandidaternas seger vid valen säkerställdes genom ämbetsmännens påtryckningar, och en ny presslag utfärdades, som blev av värde för Mussolinis lagskrivare. Med en principiell respekt för näringslivets frihet förenades sådana ståtningripanden som siktede till att begränsa det sociala missnöjet; av särskild betydelse var de ofantliga statliga och kommunala företag genom vilka arbetslösheten inskränktes till ett minimum. Kriget var ett viktigt medel att stärka regimen prestige, och ordet "ära" blev honnörsordet framför andra.

Men om Napoleon III:s värde betecknas som diktatur, behövs strängt taget ett annat och vida hårdare ord för samtidens fascistiska, nazistiska och kommunistiska regimer. Ty halvhet och mildhet präglade, ur vår tids perspektiv, det napoleonska regementet. Även före liberaliseringen på 1860-talet fanns möjligheter till kulturell och politisk debatt; alltför särpräglade solister löpte risker, men körsång var inte påbjuden. Åtgärderna mot oppositionella riktningar ter sig nu nästan harmlösa; koncentrations- och slavläger var okända, och metoden att utrota oliktankande var inte uppfunnen, eller rättare inte upptäckt på nytt. En Hitler eller en Stalin borde ha känt sig irriterad över hur slappt deras yrke utövades på den tiden. Intet är mera olikt "det totala kriget" än de napoleonska fälttågen, på Krim, i Italien, i Mexiko. Krigen påbörjades med tveksamhet, fördes med försiktighet och avslutades med kompromisser.

Den man som under aderton år styrde Frankrike och lika länge stod i centrum av europeisk politik har ofta skildrats med sympati, men ingen historiker eller memoarförfattare har lyckats trovärdigt beskriva honom som en märklig personlighet. Vid sidan av medspelarna, Cavour, Bismarck, Viktoria, ja, till och med Morny och Persigny, verkar han på ett egendomligt sätt konturlös och abstrakt. Han tycks aldrig ha sagt eller skrivit något betydande. Även i de stora dramatiska ögonblicken viker han undan: då presidenten den

1 december 1851 i Elyseepalatset efter slutad fest drog fram den hemliga dossiern "Rubicon" för att för sista gången med sina ministrar repetera planerna för morgondagens statskupp, då kejsaren vid Solferino överväldigades av medkänsla med de döende soldaterna, då han utanför Sedan gjorde upp med Bismarck om kapitulationsvillkoren. De som berömmar honom begagnar i regel svaga och allmänna uttryck, de talar om hans vänlighet, hans generositet, hans goda vilja, hans motvilja mot hårdhet och grymhet. Man tvivlar inte på allt detta, lika litet som på hans tilltalande idéer om humanitet, frihet och nationell självbestämning. Men man misstänker brist på temperament, vitalitet och intellektuell skärpa, man får intrycket av goda egenskaper i litet format. Kejsaren tycks ha varit tråkig i sin älskvardhet, och hans omtalade tystlåtenhet verkar mindre som ett skydd för listen och djupsinnet än som en följd av att han inte kom på något att säga. Möjligen var erotiken hans egentliga intresse; han utvecklades alltmera till en sävlig och habil vållusting. Rollen var från alla synpunkter för stor för mannen, och han hade ju också ärvt den av sin farbror.

Åtskilliga ~~nya och~~ lättillgängliga arbeten har under de senaste åren utgivits om Napoleon. Främst står det förut berörda av *Albert Guérard* (Napoleon III, Harvard University Press 1943). En populär och intim skildring har nyss publicerats av *Robert Burnand* (Napoléon III et les siens, Hachette 1948). Den danske litteraturprofessorn *Paul Rubow* har roat sig med att skriva en liten biografi med många spirituella formuleringar och en elegant skiss över 1870 års krig (Napoleon III, Gyldendal, 1948).

*Herbert Tingsten*